

szesülnek kellő védelemben. Gyakori jelenség, hogy az emberi civilizációnak ezeket a sarkalatos vívmányait nem tartják tiszteletben. Ebben nagy felelősség hárul a társadalmi-politikai kö-

zösségek szerveire és a társadalmi-politikai szervezetekre.

ALEKSANDAR ĐURĐEV
(Turi Gábor fordítása)

A JUGOSZLÁV KÜLPOLITIKA FORRÁSAINÁL

Miloš Minić: Međunarodne teme 1—3. kötet

A politikai elmélet és gyakorlat című — egyre gazdagodó — sorozatában érdekes kiadvánnyal lepte meg olvasóit a VKSZ TB Marxista Központja. Ebben a sorozatban ugyanis Nemzetközi témák címen három kötetben összegyűjtötte Miloš Minićnek a különféle tanácskozásokon, álláspont-alakító üléseken 1980-tól 1984 végéig elhangzott fejtegetéseit. Ebből egy érdekes kiadvány kerekedett, amely egyrészt bepillantást ad a jugoszláv külpolitika formálásának kulisszatitkaiba, másrészt átfogó, elmélyült áttekintést nyújt korunk legizgatóbb kérdéseiről. És mindemellett a gyűjteményt érdekes olvasmánnyá teszi Miloš Minićnek a kérdésekhez viszonyuló közvetlen, nyílt hozzáállása.

1.

Miloš Minić a titói nemzedék tipikus képviselője, a jugoszláv politika nagy nemzedékének tagja. Ennek alapján — ha egészében tekintjük át ezt a három könyvet — legelőször is arról kell szólnunk, hogy ezt a gyűjteményt izgalmas olvasmánnyá teszi már önmagában az, amit Minićnek sikerült e nemzedék kiválóságából felvillantani. Már azzal is, hogy rávilágít: az emberfeletti nehézségek tették hősvé és naggyá ezt a nemzedéket. Mert neki nem sikermérleget, méltatást kell készítenie, hanem visszaemlékezni vagy a problémákról szólni, tehát módjában áll a mindenki által ismert eredmények helyett a nehézségekről is beszélni. A népfelszaba-

dító háború kibontakoztatásának idejéből arról, hogy „az emberek jelentős része hitt a csetnikeknek és Draža Mihailovićnak, ragaszkodott a királyhoz, a monarchiához, a régi Jugoszláviához”, a Tájékoztató Irodával való összeütközés korszakából pedig arról, hogy „gondoljunk csak arra, hogy 1948-ban hány elvtársunk követte Sztálint és tévedt el”.

A visszapillantások mély emberi vonatkozásai mellett az itt közölt fejtegetések vonzóerejének másik forrása, hogy Minić a jugoszláv külpolitika legeredményesebb korszakában volt Tito legközvetlenebb munkatársa a külpolitika formálásában. Abban a korszakban, amikor Jugoszlávia tényleg beleszólt a világpolitikába, amikor legbefolyásosabb tagja volt egy jelentős tényezővé vált el nem kötelezett mozgalomnak, megbecsült része az önmagáról új módon gondolkodó nemzetközi kommunista és munkásmozgalomnak, amikor egyetlen év alatt Tito mind az öt nagyhatalomhoz — a Biztonsági Tanács öt állandó tagjához — ellátogatott, mindenütt adott szavára, nemcsak odafigyeltek a jugoszláv álláspontra, hanem számoltak is ezzel az állásponttal. És Minić most ezt a korszakot hozza emberközölsébe az olvasó számára.

Már azzal is, hogy — kissé meglepően és mindenképpen szokatlanul a jugoszláv gyakorlatban — ebben a gyűjteményben az ún. belső tájékoztatók, aktívaülések, a JKSZ Elnökségének, különféle bizottságoknak, tanácsoknak zárt ülésén elhangzottak láttak napvilágot. Így azután ezek a fejtegetések

még egy beavatott újságolvasó számára is számos olyan dolgot tartalmaznak, amelyről nemigen tájékozódott. Itt olvashatnak például arról, hogy Tito azt latolgatta, nem megy el az el nem kötelezettek havannai csúcsertekezletére. Ilyen intimitást, tájékozottságot és közvetlen beavatottságot sugallnak ezek a fejtegetések nemcsak azzal, hogy Miloš Minić mindig köntörfalazás nélkül szól a dolgokról (azok az összejövetelek — már azzal is, hogy álláspontalakítók voltak —, meg is követelték ezt a közvetlenséget), hanem azoknak az információknak a révén is, amelyekre ezek a fejtegetések támaszkodnak; s végül azt a nyíltságot kell megemlíteni, ahogyan az újságolvasó számára ismeretlen szókimondással foglalkozik a szerző a problémákkal. Amikor például a Nixon—Brezsnyev megállapodásról szól, akkor nemcsak azt mondja el, ami erről belső értékelésként a jugoszláv külpolitika formálásának legszűkebb köreiből elhangzott, hanem azt is, amit erről Home brit külügyminiszterrel tárgyalt, vagy amikor a lengyel helyzetet ismerteti, akkor azt is leírja, amit erről Brandt nyugatnémet szociáldemokrata pártvezetővel tanácskozott. Minić a lapokból, a Tanjuttól, diplomáciai, hírszerzői stb. forrásokból az információszűrés széles skáláját használja.

Itt kell szólnunk arról a körülményről is, hogy ebben a gyűjteményben olyan nyíltsággal jelentkezik a jugoszláv álláspont még a legkényesebb kérdésekben is, amilyen az újságolvasók számára elképzelhetetlen. Ízelítőként elég megemlítenünk az afganisztáni és lengyelországi helyzet értékelése mellett például a kelet-európai országok belpolitikai eseményeinek értékelését.

Végül ezzel a gyűjteménnyel kapcsolatban az érdekesség harmadik forrása, hogy emberközeli hozza a titói nemzedék, sőt egész Jugoszlávia helyzetének megváltozását. Gondolunk itt arra, hogy egy korszak után — amelyről már szoltunk, amelyben Jugoszlávia

valóban világpolitikát formáló tényező volt, államfője pedig a nemzetközi élet vezéralakja — jött a kijózanodás, amikor a gazdasági nehézségek fájdalmasan rádőbentettek arra, hogy csak egy kis ország vagyunk, amelyet saját belső problémái lassan megfosztanak attól a joggól, hogy mérvadóan szóljon hozzá a dolgokhoz. Emellett Tito elvesztése a gazdasági bajokkal párosulva azzal járt, hogy gyengült az ország nemzetközi szerepe és — ha tekintélyét még meg is őrzi — csökkent világpolitikai lehetősége. Minić fejtegetései felvillantják a nagy jugoszláv nemzedék problémamegoldási küzdelmét. És egyéni helyzete képesíti arra, hogy ebben a korban is tipikus képviselő legyen: ő személyesen is kissé eltávolodott a jugoszláv külpolitika közvetlen formálásától és ezzel kifejezheti, hogy nem ő — vagy nem csak ő — vált külső megfigyelővé, hanem Jugoszlávia is, hogy most már legnagyobb elméi az az aktív formálás helyett csak külső megfigyelőként szólnak a világról.

Ennyi általános elemzés után ragadjunk ki még néhány konkrét mozzanatot ebből az értékes gyűjteményből.

2.

Az elnemi kötelezettség a jugoszláv kommunisták elméleti és gyakorlati tevékenységének egyik történelmi vívmánya. Ezért érthető, hogy ennek a három kötetnek is a középpontjában az elnemi kötelezettség áll. Igaz, hogy Minić nem jutott el Kardelj elméleti szintjéig, de neki nem is az elméleti tudós hozzáállásával kell szólnia ezekről a kérdésekről. Ez nem azt jelenti, hogy nem foglalkozik elméleti kérdésekkel is, ellenkezőleg, néhány témát meglepő elméleti elmélyültséggel dolgoz fel, mint pl. az elnemi kötelezettség helye a szocializmus nemzetközi folyamatában, a szocialista országok közötti háborúk vagy az antikommunizmus ma téma-

körét. Lényegesebb azonban az, hogy az elnemkötelezettséggel mint a jugoszláv külpolitika formálójával foglalkozik és az elméleti általánosításnál fontosabb a nemzetközi élet egyes kérdéseinek olyan megvilágítása, ami egyformán magában foglalja a figyelemre méltó marxista tudást és a gyakorlati politikus széles látókörét, tájékozottságát, éleslátását, helyes ítélőképességét. Ezt érezzük akkor is, amikor egy-egy témával foglalkozik és így kapunk teljes képet erről a jelenségről, még hozzá olyan képet, melyet szerintünk minden jugoszlávnak ismernie kellene.

A kép kialakítása annak felvázolásával kezdődik, hogyan alakul ki ez a koncepció Titónál, hisz nyilvánvalóan dialektikusan kell nézni: az elnemkötelezettség mint politika és koncepció nem volt mindig és nem is készen pattant ki valakinek az agyából, hanem Tito külföldi útjain, megbeszélésein fokozatosan, állandóan gazdagodva alakult ki. Az első körvonalak felvázolása után következik annak kifejtése, hogyan nő ki az el nem kötelezett külpolitika a jugoszláv belpolitikából: a nemzetek és nemzetiségek testvériségének és egységének belpolitikájából a világ népei egyenjogúságának külpolitikája, a mi kevésbé fejlett vidékeink felkarolásából a fejlődő országok támogatásának világpolitikája stb. Ezt egészíti ki annak beállítása a képbe, hogy az elnemkötelezettség milyen helyet kap a jugoszláv külpolitikában: „a szocialista Jugoszlávia külpolitikája egészében és minden területen külön-külön az elnemkötelezettség politikájának elveire és céljaira épül. A JSZSZK egész külpolitikai tevékenysége — mind a bilaterális kapcsolatokban, mind a nemzetközi ténykedésben — az elnemkötelezettség alapvető vagy forrás jellegű elveiből és céljaiból indul ki.”

Csak ezután kezdődhet magának a képnek a kidolgozása. Itt néhány elemet kell megemlíteni. Először az elnemkötelezettség helyét a világ forradalmi

átalakításában, egyrészt mint a belső társadalmi átalakulás külső feltételének megteremtését — részben a szabad fejlődés tömbön kívüli világának létrehozását, részben a gazdasági fejlődésnek kedvezőbb új gazdasági világrend kiharcolását —, másrészt mint a kétpólusú világnál objektíve haladóbb világ mozgalmát, végül pedig mint az elnemkötelezettség megkövetelte haladóbb belpolitika segítőjét kell megemlíteni. Utána következik szerepe a világpolitika alakításában és az el nem kötelezett országok belső fejlődésében és tevékenységében.

Külön színfoltként kerül a képre, hogy az elnemkötelezettséggel kapcsolatban számos nagyon érdekes mozzanattal foglalkozik Miloš Minić — még ha nem is soroljuk ide az igazán kulisszatitoknak számító részleteket, amelyekről sehol másutt nem olvashatunk. Illusztrációként elég csak megemlítenünk azt a tételét, hogy az elnemkötelezettség meghozta az emberi jogok új értelmezését annak alapján, hogy „a kommunista mozgalom igen nagy bűne, hogy egyáltalán nem dolgozta ki az emberi jogokért vívott harc stratégiáját; ez biztosan súlyos következménye az emberi jogokat lábbal tipró sztálinista uralomnak”, a másik tömb pedig ebből csak propagandaelőnyt próbál magának kovácsolni.

3.

Az egész gyűjteményen végighúzódnó másik fő téma a nemzetközi helyzet megromlása a 80-as évek elején. A romlásnak két elemével foglalkozik a szerző: az egyik a feszültség felengedésének elakadása, a másik a gazdasági válság kirobbanása. A kettő közötti összefüggést és kapcsolatot is próbálja megfejtetni, de ez már nem sikerül neki százszázalékosan, mint ahogy a nagyhatalmak közti viszony feltérképezéséből is hiányzik egy elem, amely habár már

sejthető volt, mégis csak 1985-ben vált nyilvánvalóvá. A gyűjtemény legutolsó keltezésű fejtegetése viszont 1984 decemberéből való. Miloš Minić szól e viszony számos összetevőjéről: a fegyverkezési verseny fellendüléséről, a befolyásos övezetekért vívott harc és a propagandaháború kiéleződéséről, az együttműködés elakadásáról, a nemzetközi viszony általános kiéleződéséről stb., de nem vesz tudomást még egy hasonlóan fontos összetevőről, arról, hogy a fegyverkezési verseny és a nagy propagandacsatározás ellenére a nagyhatalmak között már rég nem volt ilyen nagy az egyetértés egy alapvető kérdésben, abban, hogy a világ ügyeit nekik kettőjüknek kell intézniük és a szövetségesek legfőbb feladata a felsorakozás. De ha ebben lehet is némi hiányérzetünk, ennek a helyzetnek a következményeiről viszont már teljes képet kapunk. Külön említést érdemel két válság, amivel olyan sokat foglalkozik ez a gyűjtemény: a Szovjetunió afganisztáni beavatkozása és a lengyelországi fejlemények.

Külön erénye ezeknek a fejtegetéseknek, hogy ebbe a keretbe tudja állítani az egész világot sújtó gazdasági válságot. Legelőször is annak egyik lényeges elemét, a nagyhatalmak közötti vetélkedést, amivel összhangban mind a két szuperhatalom csak bilaterális alapon hajlandó foglalkozni a fejlődők problémájával, nagyon s éles határt vonva „barátok” és „ellenségek” között, ami a tömbökhöz felsorakozókat és a felsorakozást megtagadókat vagy a másik tömbhöz tartozókat jelzi. Hasonlóan lényeges eleme az előzőből fakadóan a nagyhatalmaknak az a törekvése, hogy a gazdasági fölényt kihasználják a fejlődő országok feletti hatalom megszerzésére vagy megszilárdítására. Az egész gyűjteményt áthatja és egyik lényeges erényét adja a dialektikus módszernek szép eredménye, ti. az okok — ha nem is teljes, de mélyrenyúló — elemzése, hogy csak utána következzék

a gazdasági válság következményeinek ismertetése: „Mély válság köszöntött be. A kiút még nem látszik. A fejlett országok megpróbálnak kiutat találni. Az USA azt mondja, hogy fel kell élénkíteni az amerikai gazdaságot, majd ezzel fölpezsdül a nyugat-európai és utána a fejlődő országok gazdasága is. Ha ugyanis az amerikai gazdaság föllendíti termelését, vásárolni kezd és növeli a fejlett országokkal való kereskedelmét, a fejlett országok pedig együttesen a fejlődő országokkal való kapcsolatukat. Mi ezt eddig még nem éltük meg — kivételt képez az USA gazdasági felélénkülésének néhány jele... A világ gazdaság ilyen helyzete súlyos társadalmi és politikai viszályokat szül. A munkásosztály nehéz helyzetbe kerül. Az infláció elleni harc a munkások és a fejlődő országok rovására folyik. A nagy munkanélküliség miatt a korporációknak és a nemzetek fölötti társaságoknak sikerült befagyasztniuk a munkabérekét, a nyersanyagárakat pedig annyira letörték, hogy ma a fejlődő országokból a fejlettekbe szállított nyersanyagok ára az 1950. évi szinten van. Ma háromszor több nyersanyagot kell a fejlődő országokból Európa és Amerika fejlett országaiba és Kelet-Európa fejlett országaiba — a Szovjetunióba, Lengyelországba, az NDK-ba, Magyarországra stb. — kiszállítani, mint 1973-ban, ahhoz hogy ugyanazt a berendezést vagy felszerelést megvásárolhassák.”

Ezzel kapcsolatban is van a gyűjteménynek egy gyöngyszeme, amelyről külön kell szólnunk. Tudniillik arról, hogy a jelenlegi helyzetben eléggé megkötött és alkalmazkodni kényszerülő hivatalos jugoszláv állásponttal szemben Minić a jugoszláv külpolitika hőskorának aktívabb, forradalmibb álláspontját képviseli. Egyrészt annak sürgetésével, hogy az adósok fogjanak össze, hiszen „ha a fejlődő országok, köztük Jugoszlávia, megtagadnák az adóságok visszafizetését, ez csődbe vinné a

világbankokat, az amerikai és európai bankokat". Másrészt a Nemzetközi Valutaalappal szemben elfoglalt radikálisabb állásfoglalásban megállapítja: — miután az aktívabb külpolitikából az utóbbi években kiszorult — nem tudja, milyen feltételeket kényszerített ránk a Nemzetközi Valutaalap, de oda kell figyelniünk az el nem kötelezett és fejlődő országok mind erélyesebb tiltakozására az ellen, hogy a Nemzetközi Valutaalap elfogadhatatlan feltételeket kényszerít rájuk, beavatkozik belügyeikbe és nehézségeiket kihasználva mindinkább a neokolonializmus hatóeszközévé válik. „Nem szabadna belenyugodnunk abba a helyzetbe — mondja —, hogy olyan föltételeket szabjanak számunkra, amelyek jellegüknél és lényegüknél fogva gazdasági és nem csak gazdasági nyomást és zsarolást jelentenek.”

4.

A gyűjtemény harmadik fontos témája azzal az aggodalommal foglalkozik, hogy mostani gazdasági bajaink aláássák Jugoszlávia nemzetközi tekintélyét. A dialektikus szemlélet itt is megköveteli, hogy foglalkozzon az okokkal. És ezzel kapcsolatban a már ismertetett meglepő nyíltsággal, számos, szélesebb körben alig vagy egyáltalán nem emlegetett mozzanatra támaszkodva — elég kemény bírálatot mond azokról a politikai mulasztásokról és következtelenségekről, amelyek a válsághoz hozzájárultak. Szerinte az okok még Tito korába nyúlnak vissza: „Nem mindenki hallgatott rá és ennek árát gyakran vagy mindig meg kellett fizetnünk. Nem mindenki fogadta el teljes egészében Titónak a tanácsait, álláspontjait. Íme a jelenlegi helyzet a legbeszédesebben tanúskodik arról, hogy milyen nagy árat fizetünk ezekért a hibákért, azért, hogy elragadtattuk magunkat, irreális terveket szót-

tünk, irreális ambíciókkal, megalomániával léptünk föl, hogy nem volt szükség szerű realizmus gazdaságpolitikánkban, ami szavatolta volna, hogy ma szilárdabb ország legyünk és ilyen közösség maradhatnánk még abban a világban is, amely jelenleg nehéz helyzetben van akár a Nyugatot, akár a Keletet illetően. Ha nem követtünk volna el annyi hibát, mulasztást gazdaságpolitikánkban, nem lettek volna hibáink minden szinten, nemcsak a csúcson, hanem mindenütt, akkor ma nem lennének ilyen nehézségeink.” És a válságot előidéző okok közül külön kiemelni a következtelenséget: „A devizarendszerrel kapcsolatban például már 1979-ben mi Jugoszláviában valamennyien egyetértettünk abban, hogy mi hiányzik, min kell javítani és mit kell tenni. A döntéseket mégsem hoztuk meg mind a mai napig... Miről van szó elvtársak? Miért nem működik a föderációs rendszer a gazdaságpolitika szintjén úgy, ahogy kellene? Szerintem súlyos politikai felelősségről van szó, hogy ezt megoldjuk minden szinten.” De a realitás hiányát is számba veszi: „Vajon lehet-e súlyosabb hiba, mint-hogy irreális tervet készítettünk 1971—75-re, majd ismét 1976—81-re és végül a harmadik irreális terv is elkészült 1981—85-re vonatkozóan, tehát három alkalommal is, ami arról tanúskodik, hogy valami nagy horderejű dolog nem jól funkcionál nálunk.”

Csak ezután jön magának a helyzetnek az elemzése. Magától értetődik, hogy Minić foglalkozik a válság belső tüneteivel és azokkal az intézkedésekkel is — elsősorban kül gazdasági területen —, amelyeket foganatosítani kell a helyzet javítása érdekében. Lényeges azonban az a figyelmeztetése, hogy ez a helyzet alááshatja nem is annyira Jugoszlávia nemzetközi tekintélyét — hiszen azt Tito alapozta meg, és amikor mindenki gazdasági problémákkal küszködik, azt nem is olyan nehéz aláásni — mint inkább nemzetközi tevékeny-

ségének lehetőségét. „Mindennek együttesen nagy jelentősége és befolyása van Jugoszlávia nemzetközi helyzetére. Kulcsfontosságú azonban belső gazdasági és politikai helyzetünk... Kulcsfontosságú, hogy minél előbb megszilárdítsuk a gazdaságot, minél előbb kilábaljunk a gazdasági nehézségből, hogy minél előbb felélénkítsük a gazdaság és a foglalkoztatás növekedését, hogy minél előbb ismét távolat nyissunk szocialista fejlődésünk előtt az élet minden területén.” Gondolunk itt például arra, hogy még tavaly az év elején is furcsálltuk, hogy a Francia Kommunista Párt kongresszusa az öngazgatásról szólva nem hivatkozott Jugoszláviára, holott a francia kommunisták már akkor tudták, hogy nem lehet egy programba foglalni ragyogó és vonzó elvvel kapcsolatban arra emlékeztetni, hogy ebben a rendszerben Jugoszláviában százszázalékos infláció és húszszázalékos munkanélküliség keletkezhet. A világot nyitott szemmel néző Minić még 1983-ban világosan látta: „A gazdasági és politikai szilárdság, az állandó előrehaladás és növekedés a legfontosabb tényező Jugoszlávia nemzetközi helyzetének, külpolitikájára jelentőségének, befolyásának és szerepének alakulásában. Csak a szilárd, politikailag és gazda-

ságilag erős Jugoszlávia folytathatja az eddigi külpolitikát, és tölthet be olyan szerepet, amelyet az egész háború utáni időszakban vállalt, azt a politikát, amelyet akkor folytatott, amikor még Tito állt az élén. Ellenkező esetben, ha Jugoszlávia nem lenne ilyen, idővel kiderülne, hogy nem töltheti be ezt a szerepet. Az az ország, amely nem képes megbirkózni saját nehézségeivel, elveszti tekintélyét, befolyását a világban, gyengíti biztonságát és veszélyezteti saját függetlenségét.”

*

Nem kötelező olvasmány, nem idézetek gyűjteménye, nem a hivatalos álláspontoknak az ismétlése ez a Miloš Minić-i gyűjtemény. Annál több: egy marxista gondolkodó, a hősi nemzedék Jugoszláviát és világot formáló tagjának nyílt szembenézése a gondolkodó emberek és világot formáló marxisták számára kedvezőtlenebbé vált világgal; néhány rámpont e világ és problémáinak megértéséhez, megmagyarázásához, kiindulópont az új helyzetben lehetséges tevékenységhez. Ez teszi érdekes és izgalmas könyvvé.

BALINT ISTVÁN

AZ ESSZÉPRÓZA NYOMÁBAN

Sveta Lukić: A mai intellektuális próza. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985.

„Az intellektualizmus ma már áthatja a prózairodalom minden válfaját. Azt is állíthatnánk, hogy korunk prózáját legerőteljesebben éppen az intellektualizmus határozza meg” — mutat rá napjaink irodalmának egyik sajátos jelenségére Sveta Lukić. Könyve annak a gondolatnak a jegyében íródott, hogy a bölcséleti-intellektuális próza, mely sokáig csak a szépirodalom határterületén húzódott meg, századunkban egyre fontosabb szerepet kap. Sveta

Lukić e prózai irányzat jellemző vonásait igyekszik megragadni konkrét művek elemzése révén, miközben feltárja a bölcséleti próza más irányzatoktól — így pl. a valóságirodalomtól, a költőifantasztikus prózától és elsősorban a hagyományos értelemben vett szépirodalomtól — eltérő vonásait. Úgy érzi, hogy a klasszikus valóságirodalom ideje lényegében véve már lejárt, s a legjobb művek ezen az irányzaton belül is az irodalmi esszéhez közelítenek.